

Митко Новков: Дали не е време да въведем понятие фейклит?

Митко Георгиев Новков (1961), с. Бързия, общ. Берковица. Средно образование завършва в Берковица, Политехническа гимназия „Д-р Иван Панов“, висше – психология и философия – в Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Доктор на Факултета по журналистика и масова комуникация на същия университет. Автор на 7 книги: „Изядената ябълка“, „БАРТвежи“, „Подир сенките на литературата“, „Нервът телевизия“, „От Медуза до Магрит. Есета по картини“, „Намерени в превода. 31 интервюта с българисти чужденци от Мексико до Япония“, „От Мърквичка до Минотавъра. Есета за български художници и картини“ – своеобразно продължение на „От Медуза до Магрит“.

Носител на Награда „Пегас“ на община Бургас за проза (2000), Награда за оперативна критика на в. „Литературен форум“ (2000), Награда „Паница“ за публицистика (2004), Награда „Златен будилник“ на програма „Христо Ботев“ на БНР (2006), Награда „Христо Г. Данов“ за предствяне на българска литература (2016). В момента работи като отговорен драматург на Екип „Драматургични форми“ (Радиотеатъра) на програма „Христо Ботев“ на БНР. Един от водещите на предаването „Премълчаната история“. Разговаряме с него на 5 април 2019 г.

Как започна 2019 година за българската литература?

Честно казано, на този въпрос може да се отговори единствено като се отчете как е завършила предната година, когато се провежда декемврийският Панаир на книгата. Тъй като тогава издателите се опитват да изкарат пред четящата аудитория най-новата си продукция, включително книги от български автори. Та ако тръгнем от тази изходна точка, бихме могли да кажем, че годината започна скромно, даже повече от скромно. Христо Карастоянов извади продължението на „Една и съща нощ“, романа „Животът няма втора половина“, Александър Секулов се отчете с нови стихове – „Хроники и химни“, своеобразно развитие на „Море на живите“ – една според мен великолепа книга; Алек Попов пък преиздаде с някои допълнения „Спътник на радикалния мислител“, сборника си с есета. Така че донякъде бихме могли да кажем, че новата година започна като поредна серия от познат и навявам се, харесан сериал (включвам тук и сборника с разказа на Здравка Евтимова „Кръв от къртица“). Разбира се, не може да не отбележим нашествието на псевдолитературата, фалшивата литература, която доста агресивно атакува пазара. Прочее, дали не е време да въведем понятие фейклит, *fake lit*, по аналогия с понятието *fake news*, фалшиви новини, и чиклит, *chick lit* (*сmee се*)? Защото много фалшива литература се нарои и също както при фалшивите новини, точно тя грабва вниманието на масовата публика. Чудя се понякога: как може великолепна книга като „Кедер“ например – едни великолепни разкази на Йорданка Белева, да преминава незабелязано, а ерзац-литература, фейк-литература като „Живот в скалите“ на Мария Лалева да се крепи в горните места на класациите по продажба?! Подобни несъобразности са легиони, макар че, от друга страна, какво да изпадам в недоумение (*сmee се*) – да не би на медийния пазар качествените и сериозни печатни издания да са по-търсени от тези, които бълват с кофи жълти и кафяви новини? Радващото е все пак, че литературният процес – говорим за качествен литературен процес, не се влияе от такива неразбории, а си се движи с един ускорен и възходящ размах. Ето, тръгна нов конкурс на името на големия български писател Димитър Димов, в който се състезават наши и преведени романи, и е окуражаващо, че сред петте номинирани намери място и български автор – Добромир Байчев с „Глиненият цар“. И то, забележи, с дебютната си книга. Сериалът на българската литература върви (*сmee се*) и сякаш всяка нова серия е ако не по-добра, то поне не по-лоша от предишната...

Какво пропускат българските писатели? Каква е най-съществената липса в тяхното писане?

Да си призная, този въпрос ме затруднява, защото той предполага даване на рецепти. А човек, който се занимава с наблюдение на литературния процес, едва ли е най-удачният персонаж да изписва лекове. И все пак: може би сякаш се усеща липса,

поне в днешно време, на желание за игра, за лудуване, за забавление от писането. За удоволствието от писането, както би казал Ролан Барт (*сmee се*). Струва ми се, че българската литература взе да става прекалено сериозна и дори донякъде начумерена. Разбира се, има и изключения – романите на Милен Русков, за които твърдя, че една от причините за успеха им е тъкмо иронията, способността на Милен да говори за драматични събития от българската история с намигване, духовито. Като прибавим безспорния му талант, и ето как се получава една литературна слава от много високо качество. Тук трябва да спомена и двата романа за Янаки Богомил на Иван Стамболов, които са превъзходен образец за проза едновременно ерудирани и насмешливи. Твоята „нова политическа поезия“ е от същия елмазно-ироничен порядък – игра, но сериозна игра, защото няма по-сериозно нещо от играта. *Homo ludens* не е повърхностен човек, *homo ludens* е изключително съсредоточен и възблен човек, защото играта не може да се играе, без да потънеш в нея, без да ѝ се отгадеш изцяло. Наскоро писах за романите, издани по повод 10-годишнината на конкурса „Развитие“ (който, за съжаление, Корпорация „Развитие“ реши да не продължава повече), та там ми направи впечатление точно това отсъствие на играта, липсата на едно по-ерудирани и по-свободно жонглиране с принципите на романовете писане. Все линейни историци, някакъв балзаковски (*сmee се*) наратив и окупирал българската литература. Вярно, интересни са, но някак повече в стила на XIX век, отколкото на XX. Постмодернизмът, особено в белетристиката, сякаш изтъпява и на мен ми е чоглаво, защото броя себе си за постмодернист (*сmee се*). Не зная на какво да го отдам, може би на факта, че твърде много несигурност ни се струва във всекидневието, затова поне във фикционалния свят търсим да се зачнем за някаква стабилност и увереност на разказа, ха! дано по този начин се закрепим така и в живота (*сmee се*)!...

А какво пропускат читателите? Нещо важно да не са забелязали? Автор, книга, тенденция?

Читателите в интерес на истината пропускат много, ама наистина много неща от българската литература. За която, трябва да подчертая това дебело, твърдя и няма да спра да твърдя, че е в изключително добро здраве – разнообразна, талантлива, търсеща и отговаряща включително на въпроси не само от регионален, но и от глобален характер. Не забелязах една книга, която е истинско съвършенство по отношение към писането – „Пътят към Тива“ на Яница Радева, да не говорим колко много хубави книги изпсунаха през годините: „Анна и планината“ на Невена Митрополитска – роман за прехода, който е един от най-добрите, описващ българското битие и тук, в страната, и в емиграция. Такъв добър роман е и „Боинг 747“ на Виктор Дяков – отново за емиграцията през 90-те. Изобщо сякаш

Сн. Цочо Бояджиев

не видяха един автор, Йохан Девлетян, който за 3 години издаде 4 книги – две с разкази, един роман и една с истории за световни музиканти, гостували в Пловдив, а си седят книгите му ей така, неразпознати. Не съм чул Йорданка Белева, за чийто сборник „Кедер“ вече споменах, да се е превърнала в пазарен хит (*сmee се*). Такъв не е, за жалост, и много хубавият роман на Соня Тодорова „Перлите на Аду Ландау“. Тя издаде миналата година и сборник с разкази „Незайните образи хорски“, които пак май ще се отлеят тихичко. Наскоро излезе книгата с разкази на Константин Петров „Ловец на пеперуди“, на който бях редактор – прекрасни разкази, истински скъпоценности, ама и той май ще се оттече безвестно. Дано съм лош пророк, защото много искам тази книга да стигне до колкото се може повече читатели. Ами какво да кажем за според мен най-добрия роман на Милен Русков „Захвърлен в природата“ – кой от читателите знаеше за доктор Монардес и за „Джобната енциклопедия“ преди „Възвишение“? Прочее, това е ярък пример за това колко е сяпа, че дори е тройно сяпа публиката. Ох, ако тръгна да разправам колко много хора талантливи и с талантливи книги не бяха разпознати от публиката, няма да ми стигне времето от тук до събота (*сmee се*)!... Ако Чавдар Ценов живееше другаде, за книгите му щяха да се тълпят, а тук – тук безучастност. В същото време одиозна фигура като Венета Райкова беше наградена от Столична библиотека като автор, към който читателите посязали най-често – ами това ако не е пълен абсурд, кое ще е?! Да се пукнеш от смях – Венета Райкова писател, мила Боже (*сmee се*)! Читателят трябва да свикне, че не всичко, което се публикува като книга, е литература, има и фейклит, както казах. Тук като че ли всеки, сдобил се с някаква първична грамотност, си мисли, че може да бъде писател. Е, не може – да си писател се иска повече от това да можеш да изписваш на компютърния екран или на белия лист букви и думи. Че това в днешно време пишешите станаха повече от четящите (*сmee се*)! Неслучайно преди време публикувах един манифест за организиране на Сдружение на българските читатели, дадох си там @-адрес, номер на мобилния, ама освен един човек от Сливен, никой друг не се отзова. Изглежда, хората нямат нужда от читателски съюз, докато писателските – байрак до байрака (*сmee се*)!...

А има ли според теб български автори, които да са рязко надценени – от критиката или от пазара?

Рязко надценени е твърде силно казано. Но да, има, разбира се, автори, които вече са се сдобили с публика и тя посреща всичко тяхно с интерес и обащи. Въпреки че не всичко, което напишат, е равностойно. Но

пък са му хванали дамара, както се казва. Георги Господинов, Недялко Славов, Милен Русков, Алек Попов, Мирела Иванова, Христо Карастоянов, Кристина Димитрова, Владимир Зарев, Захари Карабашлиев, Тесгора Димова, Емилия Дворянова, Деян Енев – това са все автори, които са си изволювали име и са стигнали до добре известната ситуация, когато не ти работиш за името си, а името ти работи за теб. Почитателите им следят книгите им, купуват ги, четат ги и пак казвам, може не всичко, което пишат, да е от еднаква качествена проба, но те си имат своите върхове, които се помнят. То и Деян Енев казва нещо подобно: в книга от двадесет и няколко разказа 6-7-8 са много добрите и ако ги има, книгата е сполучила. Така е и с книгите, които пишеш през годините – да имаш 2-3 отлични, стига ти, вързал си популярността (*сmee се*).

Добрите, известните, големите български автори, бих казал дори така, трябва да знаят, че не всеки път се получават нещата, дори бих уточнил, че почти никога не се получават така, както ги искаш – скулпторът Павел Коичев, между другото, говори много за това. Макар че от друга страна, какво е казал Атанас Далчев: Пиша и издавам само добрите си стихове (*сmee се*). Много ли да правиш, непрестанно да публикуваш и присъстваш – каквито са изискванията на пазара; или събрано и отгадено да сдържай колкото се може по-дълго този импулс, да не се предадеш на сергийната еуфория, за да извадиш на бял свят най-доброто от себе си – това са различни стратегии и всеки избира собствената си. Колкото до надценяване от страна на пазара, мисля, че в предишните си отговори обърнах доста внимание на това – хора, които обикалят около литературата като куче около касапница (*сmee се*), обаче с покупателен успех. Изрично подчертавам: този успех не значи качество, както качество не предлага и жълтият вестник, който най-бързо свършва по РЕП-овете.

Ти се превърна в емблема на съвременен критик, който следи отблизо какво се случва, при това – не само в литературата. Как преценяваш откъдето състоянието на критиката у нас?

Виж, когато говорим за критика, мисля си, че трябва да не слагаме общо критиката под един покрив, а да я разпределим в две различни къщички – едната на академичната критика, на научните трудове и изследвания, която, струва ми се, е на изключително добро ниво. Тази критика е в отлична кондиция, непрекъснато излизат монографии, сборници – ето, наскоро програмата на НБУ и „Краллица Маб“ – издателството, което публикува сборниците за „Литературата на Народна република България (1946-1990)“, навърши 10 години и няма на теб да казвам колко ценна е тя, направо безценна. И не само: нови изследвания върху класици на българската литература, но и върху автори, които досега не са попадали във фокуса на академичното познание – литературноисторическите изследвания са и много, и на много добро равнище. Другата къщурка, къщурката на оперативната критика, е малко по-запусната (*сmee се*). По няколко причини, според мен. Първо, за разлика от изследванията, тя има нужда от оперативно, да го кажа така, пространство, тоест място, където да се публикува. А сам знаеш колко това място се сви

Митко Новков: Дали не е време да въведем понятие ...

от стр. 3

В последно време. Освен това българската практика културните издания да излизат самостоятелно, а не като дебел притурки на някой популярен и авторитетен вестник, стори така, че във всекидневниците почти липсва тъкмо критика за книги – публикуват се по-скоро револта, а понякога направо откровенно рекламни текстчета. Но съгласи се, че няма как всяка книга да бъде изключителна, всяка книга да е някакво бижу, както напоследък все по-често се говори (*сmee се*). Критика е и това – да посочи онова, в което един стойностен автор не е смогнал достатъчно, а не само „Аууу, върхът!“ и „Ииш, голяма работа!“ Или пък друга книга, която вдигат на възбод, пък тя – менне! Добрата критика е „разум и чувства“, като на първо място е разумът, както и Джейн Остин е избрала да ги подреди, а не само и единствено чувствата. Това е големият проблем и на повечето от т.нар. „блогъри“ – че тяхното говорене идва само от сърцето, главата почти не участва (*сmee се*). Разбира се, няма лошо, за литературата не може да се говори без сърце, но и само със сърце май не става говоренето. Само че за тази критика, която се изказва за съвременната литература и от главата, почти не остана място, където да излиза. Второ, гледам понякога във филмите и завиждам – този критик, онази критичка така написали, онова казали... Постепенно разбираш – тези хора работят само това, работят само критици. Тук, в България, а, струва ми се, не само в България, а и в други страни от Източна, Югоизточна и Централна Европа това просто не е възможно. Ако перифразирам един мексикански преводач от български Рейнолд Перес Васкес: „В България има много начини да живееш в безпаричие, но да се занимаваш с критика е един от най-сигурните“ (*сmee се*). Критиката, оперативната критика не храни, което значи, че трябва да работиш и нещо друго, дори няколко други неща, и да пишеш критически отзиви. Това разкъсване обаче няма как да не повлияе върху качеството, а ако се окаже, че си човек по-скоро с трудно превключване на вниманието, отколкото с гъвкаво, работата става почти невъзможна. В този смисъл аз винаги съм казвал, че оперативната критика – поне в настоящите времена, е за хора със сангвиничен темперамент (*сmee се*), които бързо преминават от едно занимание към друго, и са с бързи реакции. И още нещо, без което не може – любопитството. Ако пак перифразирам, този път апостол Павел: „Шом любопитство нямам, нищо (критик) не съм!“ (*сmee се*). Защото само един много любопитен човек, който не се уморява да следи, да чете (а четенето, знаем, е бавен процес – книгата не е филм или театрален спектакъл да го изгледаш за час и половина-два, нито е песен, че да я чуеш за максимум десетина минути) с дни, със седмици някоя книга, да се обръщаш и към други, свързани по-пряко или по-косвено с нея (или към проблеми в историята, културата, науката, изкуството, които тя разглежда), та само такъв човек ще му доставя удоволствие и радост да се занимава с оперативна критика за дребни грошове. Трето, идва и проблемът със сравнително тънкия слой хора, които се занимават в България с интелектуален труд. И когато кажеш за нечия книга (или друг някакъв артистичен продукт), че може би не е докрай добър, не е изненадващо, че ти се сърдят. Светлозар Игов си е решил въпроса изключително соломоновски: заявява, че не пише отрицателни рецензии и дори го обосновава с философска подпънка (*сmee*

се). Само че според мен това е малко бягство от отговорност, затова аз не се страхувам да пиша и по-критично, за което, разбира се, си получавам съответната доза неприязн. Но твърдя, убеден съм, че не може иначе, „предприятието“, както казва Вазов, го изисква: не може на авторка като Катерина Хапсали, чиято първа книга „Гръцко кафе“ обявиха едва ли не за шедьовър и дори ѝ връчиха първата награда „Перото“ за проза, да не ѝ кажеш, че писането ѝ е банално, пълно с клишета и далеч от истински художественото, въпреки напъните, които (ѝ) личат. Объркването е, че у нас (пък и не само у нас) авторът до такава степен се идентифицира със своето произведение, че като кажеш, че то има някакви кусури, той или тя приемат това като лична обида – все едно си казал, че на този му е крив носът, а пък на тази краката, да речем (*сmee се*). И използвам случая да призова: грази автори и авторки, когато някой критик каже за книгата ви, че не е сполучила, моля ви, той няма нищо против вашата личност и не ви мрази, просто е честен към продукта ви (*сmee се*)! Все едно някой млекоар да се обиди, когато му кажеш, че млякото му е прокиснало. Опитал си го – прокиснало е, какво да се прави, случва се. С книгите също се случва – има прокиснали книги и когато са такива, е редно това да се изрече, а не още някой да се излъже да посегне към рафта, където палмовото масло прелива ли, прелива (*сmee се*)... Четвърто, идва и сериозният въпрос, може би най-сериозният въпрос на нашето време, който рефлектира и върху критиците – абсолютно изгубеното доверие към авторитета. Днес никой не вярва на никого: ти си приказвай колкото щеш, че „Стопанката на Господ“ е литературен фейк, ама кой ще те чуе и ще вземе думите ти сериозно? Ако изобщо стигне гласът ти до него... Понякога ѝ се възхищавам на Силвия Недкова, която с някакво мазохистично упоение чете ли, чете квазиромани и след това им пише дълги и обосновани рецензии защо те всъщност не са литература. При което срещу нея се възправя яростно авторът/авторката, с наточено копие да брани недоносчето си. А зад него – цяла армия гноми, които лайкват, хейтят, ръмжат и приветстват (*сmee се*). Разбира се, лайковете и приветствията са за недоносчето, хейтът и ръмженето – за Силвия. Но какво да му кажеш на такъв човек и как да го убедиш, след като я е прочел две книги на кръст, я не, а тръгнал да пише, че и за гений се има?! Както изрича Димитри Иванов по друг повод: два вагона книги трябва да прочетеш, за да станеш добър критик. Дори не два вагона, два товарни влака. Ала литературният вреци: „Ами това е моето мнение!“, на което му отвърщам като американец: „Мнението е като задника, всеки си го има“ (*сmee се*). Въпросът е, аланкоолу, дали

мнението ти е подплатено с аргументи, с доводи, с логически фигури, ако щеш, иначе с „Ах!“ и „Ох!“ всеки може. На това подплатяване аз му викам културен бекграунд, който се придобива с много четене, с много любопитство, с много постоянство. Само че и това са думи на вятъра, ще ми тегли игнорантът една и ще ме игнорира с моите претенции (*сmee се*)... Пето, идва и проблемът с обзорността. По груби изчисления в България излизат над 10 000 книги и брошури (това са данни на НСИ за 2017 г.), така че прави си сметка дали изобщо е възможно един човек да види, прочете, напише за всички тях. Аз в последния брой на сп. „Съвременник“ за 2018 г., където водя рубрика за критика, „Критически хроники“, отправих един апел към издателите и най-вече към Асоциацията да имат добрината да направят поне някакъв общ регистър, откъдето да можем да следим ние, които се занимаваме с оперативна критика, какво излиза. Само заглавие и автор, няма нужда от друго. Не че са ме чули, де (*сmee се*), но това създава проблем: пишеш за книги, които са ти попаднали в ползрението, и пропускаш други, които може би са добри, но не са стигнали до теб. Разбира се, аз като любопитен и смея да твърдя, отговорен човек, проверявам периодично сайтовете на издателствата, макар че, честно казано, тяхна работа е да се обръщат към критиците с предложение да разгледат тази и тази книга и да решат дали да пишат за нея. Това пък измъква друга гърбавина – дали ще си достатъчно обективен, след като издателството ти е предоставило книгата. Това обаче е въпрос на съвестта на критика и на умереността на издателя, защото ясно е, че може и да не ти хареса книгата, и да си го кажеш. А издателят да приеме мнението ти със спокойствие, не да се сърди, че, видиш ли, не си похвалил изданието му. Та ето така е с днешния оперативен критик: почти никой не го търси да пише, пък ако той сам иска – няма къде; пише за стотинки направо; намразват го автори и техни почитатели; никой не го бръсне за слива; издателите буквално са го забравили и издават ли, издават, а той едва успява да докопа трошица от тяхната позача (*сmee се*). И тогава какво, при толкова брадавици? Ами това: ако не обича да прави това, което прави, ако не му идва отвътре и не усеща, че ще се взриви, ако не напише онова нещо, което си е намислил – просто да зареже цялата работа. Тук вече наистина опираме до сърдечността на критиката – не сърдечност в смисъл, че трябва да е винаги усмихната, загладеничка и милничка, а емоционална сърдечност на отговорността към себе си и другите: пиша, защото искам да споделя нещо, което ме е накарало да хвърча; пиша, защото искам да предупредя за нещо, за което ме убеждават от всички страни, че ще хвърча, когато го прочета, пък то ме е накарало да плюя заради неприятния вкус в устата. И виж какво се получи с моя дълъг отговор, посветен на критиката: че от оперативната критика, ако сериозно се занимаваш с нея, кой знае какви дивиденти не ще получиш, по-скоро заглажняваш, така да се каже. Но пък да – дълъг е тя, дълъг (*сmee се*). Разбира се, тук не включвам спорадичните отзиви на писатели и поети за други писатели и поети – не че не ги ценя, но те са друга бира; липсва им систематичност и методичност. Приятел/ка пише за приятел/ка – няма лошо, но под знака на оперативната критика те не биха могли да бъдат приютени. Просто не са за там.

Каквото и да правят, и да не правят, критиците често са обругавани, или поне гледани с презрение. Кой е най-полезният ход за тях днес?

Да си вършат работата, без да обръщат внимание на шума около себе си. Или, както казва известният израз: „Прави каквото трябва, пък да става каквото ще“ (*сmee се*). Аз и поради това се наех

с една съвсем доброволна задача: през декември, в месеца на Коледа, когато се раздават подаръци, всеки божи ден пиша във фейсбук за някоя книга, която ми е харесала. И въпреки че е и трудоемко, и енергоемко, и времеемко, правя го, защото съм убеден, че това е начин добра литература, истинска литература – по моята лична преценка, разбира се, да достига до по-широк кръг читатели. Човек трябва да си върши работата на критик, това е. Без да мисли за ползи – по-добре е да даряваш, мисля...

Така се случва, че не минава година без някакъв шумен литературен скандал. Тази година май все още няма такъв. Но какъв скандал липсва на днешната ни литература?

Е, поразително е малко дали разкажем на Здравка Евтимова „Кръв от къртица“ е влязла в американските учебни програми (*сmee се*), или не, но това беше само бегло разбунване. А на днешната наша литература ѝ липсва скандал за смисъл; за това каква трябва да е тя, че да се превърне по някакъв начин и в поправител на хорските недъзи. Но не директно, не урбулешката, а с финес и деликатност. Няма нужда да се превръщаме в евтини литературни публицисти, каквито срещаме из графоманските писания, а и за съжаление, в много от писанията на членовете на Съюза на българските писатели. Литературата не е чука, нито наковалня, а гъше перо – неслучайно то се е превърнало в символ на писането. Гъше перо, което може да бъде и остро, да боде, но също така и нежно, да гали.

Както и да те погледне човек, отвсякъде клониш към интердисциплинарност. Написа две книги за изобразителното изкуство. Какво ти дава това?

О-о-о, ще има и трета, със сигурност (*сmee се*)! Те впрочем са плод на любопитството ми, за което говорих вече. Знаеш ли, винаги ме е учудвала днешната незаинтересуваност, ригидност дори, ако щеш, на деятелите на едно или друго изкуство към онова, което правят техните колеги. Примерно писателите да се интересуват от художници, пък художниците – от театър и кино. Или от музика. Струва ми се, че в годините на социализма не е било така – хората са внимавали какво става и извън тяхната тясна артистична сфера. Обяснявам си го, че това е бил начинът да удържат на натиска на режима, да се сдобият със смисъл и с увереност в ценността на това, което правят. Сега, вероятно поради забързаното време, всеки нещо прави, създава, твори, пише проекти и кандидатства и няма време да погледне около себе си, да види какви добри художници имаме, какви композитори и актьори, певци и танцьори. Отчасти тази беше причината да започна в Портал „Култура“ една поредица – „Младежката лига“; разговори с млади хора, които са решили тук, в България, да се занимават с изкуство. Със сигурност ще ги издам интервютата, само трябва да реша кога. Пък и има още един-два разговора, които да направя (*сmee се*). Та тези книги за художници, освен новото познание – нямаш идея колко нови и интересни неща научих, докато се рових около картините и техните създатели, ми удовлетворяват и любопитството. Между другото, замислил съм такава книга с есета и за музика, няма да са само художници и картини (*сmee се*). Майко мила, в главата ми има толкова проекти и намерения, че едва ли ще ми стигне времето да осъществя всички. Както често казвам, ще си умра с отворени очи, ненаправил всичко, което искам (*сmee се*).

от стр. 6

Какво дава и какво отнема от една картина изговарянето ѝ, тълкуването ѝ в текст?

Ох, това е сложен, много сложен въпрос. Трябва да си призная обаче – картината е само повод. Повод за разсъждаване върху други неща, някои от които може да се сторят на читателя на тези есета твърде далечни от самата картина. Но като ги завъртиш, като преминеш през една река, друга река, трета река – ето го насреща морето, което те е примамило; сиреч картината, която ти е дала толкова поводи да се въртиш като дервиш около нея и да ѝ се радваш. Да, ти можеш да я разкажеш, но това няма как да даде представа за красотата ѝ – трябва да се види, не може без погледа; заедно с това обаче тя, благодарение на думите, сякаш пораста, набъбва, става по-голяма – превръща се в любопитни истории, в анекдоти, ако щеш. Ние нямаме идея какви интересни случки са ставали с българските художници, и не само с тях. Че в дома на Бинка Вазова – дъщерята на Елисавета Консулова-Вазова и Борис Вазов, най-малкия брат на Иван Вазов, са се разигравали истински куклени спектакли, които са дали по някакъв начин началото на българския куклен театър. Спектакли, в които са участвали Александър Божинов, Константин Щъркелов, Борис Денев... Че същите тези сформират знаменитата музикална тайфа „Брѐмбѐзѐците“, благодарение на които в читалище „Славянска беседа“ се открива куклена сцена... Че същият този Александър Божинов се е разхождал под ръка с Елисавета, докато още е била госпожица, и всички очаквали (Павел Генадиев пише за това), че ще се съберат като семейство... Че Борис Денев е рѐмжал като лѐв в клетка, когато новата комунистическа власт му забранила да рисува пленер – той, един от най-добрите български пейзажисти!... И че дъщеря му, Славка Денева, са я върнали от екскурзия в Гърция, направо са я свалили от автобуса и тя никога не е напускала през живота си България... Това са истории, които знам благодарение на моето занимание с българските художници и картини, и това са важни истории, защото говорят много и за времето, и за хората на това време. Някои от които са устоявали въпреки всичко...

Има ли картина, за която искаш да напишеш есе, но не можеш или не смееш?

Не, едва ли. По-скоро се страхувам, че няма да ми стигне времето да напиша за всички картини, за които искам. Едно Разпятие например на Салвадор Дали, което той е видял от горе – защо? Или момите на Владимир Димитров – Майстора – защо е този гѐсто изрисуван фон отзад, страх от празното, *horror vacui*, ли е имало той? И защо на картините му ябълки, круши, грозде, но няма череши? Аз поне, разглеждайки толкова незови платна, не съм видял изобразени череши, но може и да греша. Или картината „Приказка“ на Златю Бояджиев, в която обচারите са преплели кривациите в буквата Ж – случайно ли е? Или големият художник, след сполетелия го инсулт, е използвал българската азбука, за да рисува картините си – във всяка една, ако се вгледа човек внимателно, може да открие някоя буква от азбуката, включително изхвърлените голяма носовка, ятова гласна и т.н. Или прочутата картина на Пусен „И в Аркадия съм“ (*Et in Arcadia ego*), или „Юбио император“ на Макс Ернст... Едно сравнение между Лука Янко и Кольо Карамфилов? Нахъсал съм се за есета за прекрасни днешни художници: Маргарита Войнова, Иван Шишков – Шишо, Калця Калъчева, Минко Йовчев... Ох, то моето край няма (*сmee се*)...

Преди време издаде и книга с интервюта с чуждестранни българисти, посветили се на превода от български, на българската литература изобщо. Ако трябва да обобщим, как би характеризирал отгадения на българското слово чужденец?

Аз съм го написал в предговора, дори съм дал и формула (*сmee се*): $ZxS=C$. Най-силно впечатление ми направи фактът, че повечето от българистите в чужбина попадат някак случайно в българския – това е едното C (*сmee се*), но след това, вече попаднали, му се отдават с цялата си страст, на която са способни. Това са самоотвержени хора, стоици (другите две C), превърнали българския език, литература и култура в своя съдба – ето и последното C , резултатното (*сmee се*). През последните години, особено на тежките кризи, тия хора бяха оставени на произвола и въпреки това, въпреки това не се отказаха от българския език. За жалост, нашата държава все още няма промислено отношение към тях, а те са безценни – дозема трябва да им се кланяме за себеприщателността и служенето им и да ги кѐтаме като писани яйца. И то на институционално равнище непременно! А тѐкмо там някак сме изпуснали конците и тотално сме ги обѐркали. Наскоро между другото Министерството на културата издади цяла 100-странична (проект за) стратегия за развитие и популяризиране на

българската култура и у нас, и по света, но за тези хора – почти нищо. Говори се там за Центрове, но те нищо не могат да направят без тези наши съратници, които са на място. Да не споменавам, че понякога начело на тия български центрове в чужбина застават хора – мани, мани, ум да ти заиде (*сmee се*)!... Докато ние имаме изваяни, по-скоро самоизваяли се посланици на нашата култура и към тях трябва да се обѐрнем, за да постигне тѐщо-годе осезаемо присѐствие извън границите на България. Да идват тук, да ги запознаваме с писатели, да се провеждат срещи, симпозиуми... Някога е имало такива в Балчик, ама, доколкото знам, от времето на Надежда Захариева като зам.-министър такава срѐща не е правена. Да не споменавам спада в интереса към българистиката, макар че сега, като членове на Европейския съюз, българският е един от официалните езици на Европа и това трябва да се използва – да се разкриват специалности, да се настоява, че – е, добре, малък език сме, но тѐк в същото време като знаеш един или два големи плюс този малък език в обществените структури и икономическите пространства на Европа във всякаква посока ще можеш да намериш професионална реализация. Да почитаме вече възрастните българисти, да ухажваме младите, да търсим нови предани на българския език – това е абсолютно необходимо!

Какво беше най-похвалното и най-негативното, което чу от тях за българската литература?

Различни бяха в оценките си, това е нормално, различни хора са. Ако започна с добрата новина (*сmee се*), те всички определяха като най-представителният жанр на българската литература разказа. И са прави, разбира се, днешното време го потвърждава – какви сборници с разкази излизат, майко мила, вълшебни! Другото е – и това ме изненада, признавам, пиететът, който проявяваха и проявяват към „Запуските по българските въстания“ на Захарий Стоянов. Просто съжалявах, че нямат своя такава книга, съчетаваща и документ, и патос, и фикция, и честност. Тогава си дадох сметка за голямото добро, извършено от проф. Александър Балабанов, който връща Захарий в лоното на българската литература. Само вметка: може и да не си даваме сметка, но и през ХХ век имаме летописец от такъв ранг – проф. Вера Мутафчиева. Ние днес сякаш наблягаме на други моменти от нейната биография, по-жълти, по-конфузни – сътрудничеството ѝ с ДС, да речем, но ще мине време (прочее, на 28 март се навършиха 90 г. от рождението ѝ), когато ще я оценяваме тѐкмо в това поле от дейността ѝ – че тѐгаде на българите произведения равни по сила, а някои дори и по-силни от тези на Захарий Стоянов. Накрая (и това е донякъде свързано с горното), възхитата от достойното поведение на мнозина наши поети и писатели – Константин Павлов, Николай Кънчев, Иван Теофилов, Иван Цанев в годините, когато напорът върху честта, достоинството и нравствеността просто са били почти непосилни за издържане. Колкото до лошата новина (*сmee се*), най-критичен като че ли беше австриецът Александър Зицман. Той например посочи нещо, което слава богу сякаш срѐщаме вече все по-малко – небрежността, нехайството дори, и на автори, и на издатели към литературния текст. Учудвах се просто как е възможно да не се работи стриктно и прецизно върху текста, как се прави той на книга, без да е докрай готов, поради което, вместо

да се получи фино произведение, получава се претупана работа. Как е възможно без редактору?! Но това попремина, струва ми се... За другата лоша новина вече говорих – огорчението, че българистичните центрове и специалности все по-намаляват, че българската държава не се грижи и те просто се изпаряват. Рейнол Перес Васкес говореше за селския характер на българската литература, което я правело не докрай атрактивна за испаноезичния свят, но и това се промени. Обаче като че ли най-силно впечатление у мен остави прозрението на сръбската преводачка Ивана Стоичков – че ние, българите, не се харесваме. Може би като съсед и горе-долу човек от нашата черга, шарената балканска, много е мислила и внимавала, за да установи това. И си дадох сметка – абсолютно права е! И мрънкането ни, и черногледството ни, и апатията ни – всичко това, твърдя, идва от този кусур, че не се харесваме. Себе си не харесваме като българи, затова и другите българи не харесваме. Не се харесваме, не сме си любопитни сами на себе си и затова не четем български книги, не гледаме български филми, спектакли и картини, не познаваме творчеството на българските композитори. Донякъде импулс да напиша книгата „От Мърквичка до Минотавра“ ми даде и това: да покажа, че в българското културно пространство има образци на световно равнище, а също че и в българската културна история има случки и събития не по-малко оригинални и увлекателни, каквито има в световната. Ами да вземем само рѐченицата на Стоян Попов, знаменития Чичо Стоян, написал стихотворението за Сърдим Петко, която той в началото на своята кариера изиграва над развалините на мечтата си – да постави театрален спектакъл. Щяло да се случи на първото, ако не греша, Пловдивско изложение, подлъгал той баща си да му даде пари – семейството му не одобрявало увлечението му по карагѐзлъка, но той успял да ги убеди, че всичко това е минало, дал му баща му пари да отвори дюкян, а той – право в Пловдив. Построяват сцена, скеле, всичко както си му е редът за театър на открито, на другия ден ще изграят, но... Но през нощта се извива страховтна буря и събаря всичко. И на другия ден, вярно, не изграят театро (някаква италианска пиеса е трябвало да представят), но тѐк Стоян Попов играе рѐченица над отломките. Страховтна история, Зорбас Гъркът ряпа да яде (*сmee се*)! Или тѐк ревността пак на Чичо Стоян към Хрисан Цанков, който се влюбил в жена му, актрисата Роза Попова (тѐкмо Стоян Попов я насѐрчил да се отгаде на сцената), дори щял да го убива... Ние не се познаваме, не си знаем страховтните личности, страховтните истории – и артистични, и политически, и всичко това е, понеже не се харесваме, както казва Ивана. Е, време е най-сетне да започнем да се харесваме, но не с примитивното удряне в гърдите: „Булгар! Булгар!“, а като четем и се интересуваме точно от тези фигури и събития, които биха правили чест на всеки цивилизован народ.

Знаеш, че мечтата за „пробив“ в чужбина живее у мнозина български писатели. Научи ли някоя рецепта за такъв „пробив“, че да я споделиш?

Пак ще прибегна до думи на моя приятел Рейнол, който се чуди на българските творци що били тѐй непимни да ги преведат в чужбина. Но ето пример за това как всеки гледа от собствената си камбана: той не си дава сметка, че да пишеш на испански имаш след това читатели от четири континента и не знам си колко острова (*сmee се*), докато ние с малкия си български език и тънкия си слой четящи (който изтънява все повече, направо по отношение на четенето в България сме като озонова дупка (*сmee се*), нямаме друг избор за повече публика освен превода. И още нещо, изрече го Анджеа Рогел – също отгаден до мозъка на костите си на българската литература (а и музика) преводач: мечтаният „пробив“ не може да стане поединично, трябва общи усилия. Преведен български автор, който да препорѐча друг, когато е харесал, и така по веризата... Проф. Дел'Агата го казва това: от един на друг на трети на четвърти – верижен български език (*сmee се*). А не само егостично за собствените си писания да се грижиш, тѐк другите кучета ги яли! Впрочем Европейската литературна награда и изобщо европейските програми за превод вече много променят в това отношение: ето, преводачи от български пробиват и печелят награди в страните си, заради свои творчески постижения, претворяване на книги именно от български – Анджеа, Давид Бернщайн в Чехия, проф. Мари Врина във Франция... Но това са отгадени, ама наистина отгадени до гѐното на душата си на български език, литература и култура хора; безкрайно влюбени. Което е още един повод да изпитаме удовлетворение: веднѐж влезли в българското, те повече нямат никакво желание да го напуснат. С нещо ги привличаме, значи, не сме чак толкова отблъскващи (*сmee се*). А формулата или рецептата, както ти казваш, за „пробив“ май е една-единствена: прави си нещата с любов, без да мислиш за нататък – колко ще продадеш, колко ще те харесат, дали ще те преведат, и ако ги правиш качествено, без много-много да се вземаш на сериозно – все някога ще стане. Но

преди да стане, трябва да се помни: камъкът си тежи на мястото...

Къде и защо пишеш в момента? Имам предвид в кои медуи.

Писал съм в много, ама наистина в много. Аз обичам да пиша, доставя ми удоволствие и това е начинът да не минеш в графата на графоманите (*сmee се*) – да пишеш на различни места и върху различни проблеми, както и в различни жанрове и дори видове писане. Ако тръгнем от вестниците, където публикувам в момента: „Литературен вестник“, разбира се, често във вестник „Сега“, дълго време в „Култура“ (настоящия „К“), но отдавна вече не. В списания: „Съвременник“, „Култура“, „Икономист“, понякога „Страница“, „Море“, алманаха „Света гора“. Наскоро направих голям текст за списанието на българите от Унгария, двуезичното „Хемус“, в който направих обзор на пребедените на български унгарски книги. Прочее ти го знаеш това: няма страна в Европа, където преводите от български да са повече от преводите на съответния език в България. Ето още нещо, върху което Министерството на културата трябва да помисли, макар че то е ясно – създаване на фонд – гъвкав и добре финансово подплатен, който да подпомага излизането на български книги в чужбина. Сайтове: Портал „Култура“, „Дебати“, „Маргиналия“, „Факел“... „Площад „Славейков““ пусна откъс от „Минотавъра“, за което съм им благодарен. Както ти казах – във фейсбук всеки декември, всеки ден, от 1-ви до 31-ви (*сmee се*). Но водя и предаване по програма „Христо Ботев“ „Премълчаната история“, ръководя и Радиотеатъра – това отнема много време, така че в сравнение с преди – на сравнително по-малко места пиша (*сmee се*). Пък и качествените места за публикуване се свиват все повече. Макар че и мен са ме изкушавали от разни по така издания срещу приличен хонорар, жълтеещи имам предвид, обаче съм отказвал. Човек трябва да има както хигиена на четене, така също и хигиена на публикуване. А защо пиша? Казах ти – обичам, доставя ми удоволствие. Дай Боже всекиму да работи това, което като дете му е било забавление и хоби (*сmee се*)!

А къде говориш? Защото ти си известен и като говорещ, представящ критик...

Е, да, канят ме хората, каза скромно той (*сmee се*). Сега сериозно: за начина, по който се представя една книга, съм мислил още в Бургас, докато живеех там. Имаше тогава изграден такъв сценарий – негласен, но се спазваше: някой нещо прочете за книгата – подчертавам, написано, следва музикална интермедия, обикновено класика, но от типа „ноктюрно“, после авторът (по-рядко) или актьор/актриса (по-често) четат нещо от книгата, пак интермедия-ноктюрно, след това думата за изказвания и въпроси, които почти отсъстват. Скучно, минорно, кахърно, докато аз все съм си мислил – да пишеш е радост, писането е радост, защо тогава тази меланхолия и утрепаност?! Разбира се, наясно съм, представянето е важен момент от живота на една книга, то е като нейно кръщение, следователно не може без него. Ако продължа това сравнение, то бих могъл да кажа, че литературата е като църква, има нужда от ритуали. Аз съм расъл на село, знам колко са важни традициите – да се спазват и да се почитат. От свещенически род съм – дядо ми е бил свещеник, гордост за фамилията, той умира през февруари 1945 г., след като е пребит в занданите на народната милиция в Берковци. На него съм кръстен, затова съм и Митко – за разлика от евреите, в северозападния край не се дава пълното име на починал човек; той е Димитър, аз – Митко. Спомням си и чичо ми – също свещеник. И знам колко е важно кой изпълнява ритуалите – при чичко Кона (Костадин се казваше) се стичаха хора от сума ти села от Берковската околия, за да чуят медения му глас и проповедите му (*сmee се*). Феноменален беше, да бди Господ над душата му! Та литературата също си има нужда от ритуали. Аз в тази посока съм традиционалист, дори бих казал консерватор донякъде (*сmee се*), но е важно и как тези ритуали се изпълняват. И говоренето за една книга е точно ритуал, кръщава се тя и този процес не бива да е скучен, умърлушен, минорен – това е радостно събитие, извиква положителни емоции. Да прочетеш текст – не че не съм го правил, правил съм го, обаче тогава малко се формализира събитието, от радостно преминава в официалност, деловитост. А когато говориш, ти се радваш заедно с книгата и с нейния автор, че ето – има я, появила се е на белия свят, кръщава се тя и се пуска по пътя ѝ. Хем си избършил ритуала, спазил си го, тъй да се рече, точ-в-точ, хем в същото време не си бил скучен, досаден, мрънкаш на нос си. Затова обичам, наистина обичам да говоря за книги, защото споделям заедно с тях радостта, че ги има, че са успели да се явят и да се заявят. Представянето на една книга е пиришество, тържество, купон, ако щеш – следователно влизаш в купона и танцуваш, и пееш с

всички. А не хлъщаш и сълзиш...

Впрочем какво ти дава не писането, а говоренето за книги? Нали изречените думи все пак отлитат...

Вярно, отлитат – *verba volant, scripta manent*, както са казали древните римляни. Остава обаче настроението от празника, споделената емоция от представянето на книгата. Та тъкмо това, усещането за празничност, за карнавал, ако щеш. Ани Илков навремето се ваикаше – мисля, че интервю точно „Литературен вестник“, че карнавалът на 90-те, политическият карнавал на 90-те е бил прекъснат, несвършен. Което е донякъде вярно, донякъде невярно. Вярно, доколкото в политиката вече няма карнавал, през 2013-а беше

последното му издание, но пък този карнавал, ще ми се да мисля, прескочи в пространството на литературата и изобщо изкуството. Неслучайно се появиха толкова нетрадиционни места за представяне на книги – кафенета, барове, всякакви заведения, и това е израз точно на този, да го наречем така, преместен, изместил се карнавал. И усещането за общност, за споделеност, за взаимност – това е, което дава словото. Една емоция на непосредственото общуване, която остава винаги като приятен и мил спомен.

Каква авторска книга да чакаме от теб скоро?

Както ти казах, толкова много неща имам в главата си, че напълно не ми ги побира умът кога ще успя да ги свърша (*сmee се*). Предстои книгата с интервюта „Младежката лига“, може би ще трябва да издам и докторския си труд, където, струва ми се, казвам важни неща за това защо сме на това социално-политическо дередже в момента, със сигурност още един сборник с есета за български художници и картини, дори знам как ще се казва – „От Майстора до Маргарита“, друга с есета за световни художници и картини... За музиката, особено за съвременната, която се състоява на границата на тишината според мен: това го виждаме, слушаме по-скоро (*сmee се*), в музиката на Георги Арнаудов – Джо, но не само – знаменитата „4’33”“ на Джон Кейдж какво е? Една книга, която ще се казва „Ферови приказки“ – има името си от покойното ми куче Фери, порода чау-чау, с което сума ти книги – и български, и чужди – изчетохме в парка „Гео Милев“ и из улиците на квартала (*сmee се*). Но в момента съм хванат – и то здраво хванат, от един проект, за който изобщо не смятах, че ще се окаже толкова комплициран, продължителен, изискващ. Малко хора знаят – ти си от тях, че първата ми книга не е с критически текстове, а както аз ги наричам, западни коани – „Изядената ябълка. 101 Управител’ски истории“. Прочее точно тя спечели наградата на община Бургас за проза през 2000 г. Та ми хрумна, че няма да е лошо към историите за този Управител – една личност хем не особено приятна, хем в същото време никак не глупава, да прибавя коментари от трима източни учители, всеки от които се отнася по различен начин към него – един го възхвалява, друг го осъжда, а третият лабира между двамата и се опитва да ги примири. Само че постепенно се намесиха други персонажи, други сюжетни, книгата взе да набъбва и сега ме държи така здраво в хватката си, че ми е невъзможно да се измъкна (*сmee се*). Управител’ят ме подчини (*сmee се*), стори ме своя Приближен, литературен Приближен (*сmee се*). С него се веселя в момента, когато остане време, защото непрестанно излизат поръчки за критически текстове, интервюта, публицистични материали, четене на пиеси и книги за различни конкурси. Но тъкър-тъкър, бавничко, движи се Управител’ят и се надявам до началото на лятото да стигне където съм предвидил. Само да даде Бог живот и здраве!...

